

ह.वि.शि.बो. अभ्यासप्रश्नपत्रम् (मार्च-2025)

विषय : संस्कृतम्

कक्षा - द्वादशी

कोड न. - 526

रोल नं०

SET : A

समय: - होरात्रयम्]

[पूर्णाङ्काः - 80

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 9 तथा प्रश्न 14 हैं।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गये कोड नम्बर तथा सेट को छात्र उत्तर पुस्तिका के मुख्य पृष्ठ पर लिखें।
- कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, प्रश्न का क्रमाङ्क अवश्य लिखें।
- उत्तर-पुस्तिका के बीच में खाली पन्ना / पन्नें न छोड़ें।
- उत्तर-पुस्तिका के अतिरिक्त कोई अन्य शीट नहीं मिलेगी। अतः आवश्यकतानुसार ही लिखें और लिखा उत्तर न काटें।
- परीक्षार्थी अपना रोल नं० प्रश्न-पत्र पर अवश्य लिखें। रोल नं० के अतिरिक्त प्रश्न-पत्र पर अन्य कुछ भी न लिखें और वैकल्पिक प्रश्नों के उत्तरों पर किसी प्रकार का निशान न लगाएँ।
- कृपया प्रश्नों के उत्तर देने से पूर्व यह सुनिश्चित कर लें कि प्रश्न-पत्र पूर्ण व सही है, परीक्षा के उपरान्त इस सम्बन्ध में कोई भी दावा स्वीकार नहीं किया जायेगा।

• सामान्यनिर्देशाः :-

- I. प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।
- II. प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया।
- III. श्रेष्ठाङ्कान् प्राप्तये सुस्पष्टः लेखः लेखनीयः।

• अस्मिन् प्रश्नपत्रे पञ्च खण्डाः सन्ति :-

खण्डः 'क'	अपठित-अवबोधनम्	- 10 अङ्काः
खण्डः 'ख'	रचनात्मक-कार्यम्	- 17 अङ्काः
खण्डः 'ग'	पठित-अवबोधनम्	- 30 अङ्काः
खण्डः 'घ'	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्	- 06 अङ्काः
खण्डः 'ङ'	पाठाधारिताः बहुविकल्पीयाः प्रश्नाः	- 17 अङ्काः

खण्ड: 'क'

अपठित-अवबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं संस्कृतेन लिखत - 10

अस्माकम् देशः प्राचीनकालादेव प्राकृतिक-पर्यावरणस्य पोषकः। वैदिककाले यद्यपि पर्यावरणस्य प्रदूषणस्य समस्या नासीत् तथापि वेदेषु स्थाने-स्थाने ऋषीणां पर्यावरणविषयकं चिन्तनं दृश्यते। अद्य पर्यावरण-प्रदूषणं संसारस्य भीषणतमा समस्या वर्तते, परं जनाः अस्याः गाम्भीर्यं न अनुभवन्ति। पर्यावरणं रक्षणीयं वृक्षाः रोपणीयाः रक्षणीयाः च इति श्रुत्वन्तः उद्घोषयन्तः अपि वयं प्रतिदिनं तेषां कर्तनं पश्यामः। 'प्लास्टिक' इति रसायनेन निर्मितवस्तूनि पर्यावरणाय हानिकराणि इति जानन्तः अपि जनाः एतेषां प्रयोगं बाहुल्येन कुर्वन्ति। पर्यावरणप्रदूषकं धूमं क्षिपतां वाहनानाम् औद्योगिक-यन्त्रागाराणां सङ्ख्या निरन्तरं वर्धमाना अस्ति। यद्यपि विकासाय नवीनाः आविष्काराः, अपेक्षिताः परं सञ्चाराय विस्तृताः सुरक्षिताः मार्गाः जनानां कृते अपि आवश्यकाः एव। यदि पर्यावरणं प्राणिजीवनाय अनुकूलं न भविष्यति तर्हि पृथिव्यां जीवनमेव असम्भवं भविष्यति तदा भौतिकनिकासेन किम् ! अतः सर्वकारः जनसहयोगेन सर्वथा पर्यावरणरक्षणाय यत्नशीलः भवेदिति।

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2 \times 1 = 2$

- (क) के रोपणीयाः रक्षणीयाः च ?
(ख) कदा पर्यावरणस्य प्रदूषणस्य समस्या नासीत् ?
(ग) अस्माकं देशः कस्य पोषकः ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2 \times 2 = 4$

- (क) किं जानन्तः जनाः प्लास्टिक-निर्मितवस्तूनां प्रयोगं बाहुल्येन कुर्वन्ति ?
(ख) यदि पर्यावरणं प्राणिजीवनाय अनुकूलं न भविष्यति तर्हि किं भविष्यति ?
(ग) केषां सङ्ख्या निरन्तरं वर्धमाना अस्ति ?

(स) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। 1

(द) यथानिर्देशम् उत्तरत- (केवलं प्रश्नत्रयम्) $3 \times 1 = 3$

- (i) 'जनाः अस्याः गाम्भीर्यं न अनुभवन्ति' अत्र किं क्रियापदम् ?
(क) जनाः (ख) अत्र
(ग) अस्याः (घ) अनुभवन्ति
- (ii) 'नवीनाः' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?
(क) जनाः (ख) आविष्काराः
(ग) अपेक्षिताः (घ) मार्गाः
- (iii) 'शोषकः' इति पदस्य किं विलोमपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?
(क) विषयः (ख) चिन्तनीयः
(ग) सरलः (घ) पोषकः
- (iv) 'वयं प्रतिदिनं तेषां कर्तनं पश्यामः।' अस्मिन् वाक्ये 'पश्यामः' क्रियायाः कर्तृपदं किं प्रयुक्तम् ?
(क) वयम् (ख) तेषाम्
(ग) प्रतिदिनम् (घ) कर्तनम्

खण्ड: 'ख'
रचनात्मक-कार्यम्

2. विषयमेकमधिकृत्य पञ्चवाक्यानि संस्कृतभाषया लिखत -

5

- (क) समयस्य सदुपयोगः
- (ख) अनुशासनम्
- (ग) संस्कृतभाषायाः महत्त्वम्
- (घ) प्रातः कालीनभ्रमणम्

(छन्द-अलङ्कार-परिचयः)

3. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषया लिखत- (केवलं प्रश्नत्रयम्)

2×3=6

- (क) वंशस्थछन्दसः लक्षणं किम्?
- (ख) शिखरिणीछन्दसः उदाहरणं किम्?
- (ग) मालिनीछन्दसि कति वर्णाः भवन्ति?
- (घ) उक्ता तभजाजगौ गः । (लक्षणस्य रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत)

4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषया लिखत - (केवलं प्रश्नत्रयम्)

2×3=6

- (क) अतिशयोक्तेः अलङ्कारस्य लक्षणं किम्?
- (ख) उत्प्रेक्षायाः अलङ्कारस्य उदाहरणं किम्?
- (ग) श्लेषालङ्कारस्य लक्षणं किम्?
- (घ) शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्। (लक्षणस्य रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत)

खण्ड: 'ग'
पठित-अवबोधनम्

5. अधोलिखितपद्यांशस्य हिन्दीभाषया सप्रसङ्ग-सरलार्थं लिखत -

4×1=4

असूर्या नाम ते लोका अन्धेन तमसाऽऽवृताः ।
ताँस्ते प्रेत्याभिगच्छन्ति ये के चात्महनो जनाः ॥

अथवा

स मृण्मये वीतहिरणमयत्वात्
पात्रे निधायार्घ्यमनर्घशीलः ।
श्रुतप्रकाशं यशसा प्रकाशः
प्रत्युज्जगामातिथिमातिथेयः ॥

6. अधोलिखितगद्यांशस्य हिन्दीभाषया सप्रसङ्ग-सरलार्थं लिखत - 4×1=4

ततो ब्राह्मणस्तानि रत्नानि गृहीत्वा उज्जयिनीं यावदागतस्तावद्यज्ञसमाप्तिर्जाता ।
राजावभृथस्नानं कृत्वा सर्वानर्थिजनान् परिपूर्णमनोरथानकरोत् । ब्राह्मणो राजानं दृष्ट्वा
रत्नान्यर्पयित्वा प्रत्येकं तेषां गुणकथनमकथयत् ।

अथवा

अथाकस्मात् परितो मेघमाला पर्वतश्रेणीव प्रादुरभूत्, क्षणं सूक्ष्मविस्तारा, परतः प्रकटित-
शिखरि-शिखर-विडम्बना, अथ दर्शित-दीर्घ-शुण्डमण्डित-दिगन्त-दन्तावल-भयानकाकारा ततः
पारस्परिक-संश्लेष-विहित-महान्धकारा च समस्तं गगनतलं पर्यच्छदीत् ।

7. अधोलिखितासु सूक्तिषु मात्रद्वयोः सूक्तयोः भावार्थं हिन्दीभाषया लिखत - 2×2=4

(क) यो जन्म दत्तवान्, स जीवितुमधिकारमपि दत्तवान् ।
(ख) निष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुबेरात् ।
(ग) उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।
(घ) प्रोद्दीप्ते भवने च कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ।

अथवा

अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं मञ्जूषातः उचितपदानि चित्वा पूरयत - 4×1=4

अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरज-राजितम् ।
रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ॥

अन्वयः :-

यद्यपि 1) नीरज-राजितं 2) अस्ति, (परन्तु) 3) मानसं
4) विना न रमते ।

मञ्जूषा

नीरम्, सर्वत्र, मानसम्, मरालस्य

8. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि श्लोकात् चित्वा संस्कृतभाषया पूर्णवाक्येन लिखत -
(केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

पापान्निवारयति योजयते हिताय गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति।
आपद्रुतं च न जहाति ददाति काले सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः।।

प्रश्नाः -

- (क) सन्मित्रं कस्मात् निवारयति?
- (ख) कः गुणान् प्रकटीकरोति?
- (ग) "सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः।" अस्मिन् वाक्ये 'प्रवदन्ति' क्रियापदस्य कर्ता कः?
- (घ) अत्र 'पुण्यात्' पदस्य विपर्ययः किं पदमस्ति?

9. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानां उत्तराणि गद्यांशात् चित्वा संस्कृतभाषया पूर्णवाक्येन लिखत -
(केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

तस्य गमनस्य दिवसत्रयात्परं कार्यालये पत्रमेकमागतम्। कौतूहलवशात् श्रीदासः
तत्पत्रम् उद्घाटितवान्।

- (क) कार्यालये एकं किमागतम् ?
- (ख) कः पत्रम् उद्घाटितवान् ?
- (ग) 'तस्य' इति पदे का विभक्तिः ?
- (घ) 'अपरम्' इति पदस्य किमत्र विलोमपदम् ?

10. कोष्ठकाद् उपयुक्तशब्दं चित्वा रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

4×1=4

- (क) उपार्जितानां वित्तानां रक्षणं त्यागेन भवति। (केन / कया)
- (ख) उत्पथैः मम मनः पारिप्लवं धावति। (कस्मिन् / कस्य)
- (ग) अतिजवेन दूरमतिक्रान्तः सः चपलः दृश्यते। (कीदृशः / कीदृशी)
- (घ) श्रीदासः तत्पत्रमुद्घाटितवान्। (कः / का)
- (ङ) भगवान् त्वां दीर्घजीवनं कारयतु। (कम् / काम्)

(संस्कृत-साहित्य-परिचयः)

11. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषया एकपदेन लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) $4 \times 1 = 4$

- (क) 'ऋतुसंहारे' ऋतूनां वर्णनम् अस्ति।
- (ख) महाभारते कति पर्वाणि सन्ति ?
- (ग) शिवराजविजयः कीदृशः ग्रन्थः अस्ति ?
- (घ) बुद्धचरिते कस्य चरितस्य वर्णनम् अस्ति ?
- (ङ) 'दीनबन्धुः श्रीनायारः' अयं पाठः कस्मात् कथासंग्रहात् सङ्कलितः ?

12. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषया एकपदेन लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) $4 \times 1 = 4$

- (क) कालिदासस्य सर्वोत्कृष्टं नाटकं किमस्ति ?
- (ख) हर्षचरितस्य रचयिता कः ?
- (ग) 'विद्ययाऽमृतमश्नुते' इति पाठः कस्मात् ग्रन्थात् सङ्कलितः ?
- (घ) दशकुमारचरितस्य रचयिता कः ?
- (ङ) नैषधीयचरितस्य रचयिता कः ?

खण्डः - 'घ'

अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्

13. (क) गुणसन्धेः अथवा व्यञ्जनसन्धेः परिभाषां हिन्दीभाषया उदाहरणञ्च संस्कृतभाषया लिखत।

$1 \times 2 = 2$

(ख) द्विगुसमासस्य अथवा बहुव्रीहिसमासस्य परिभाषां हिन्दीभाषया उदाहरणञ्च संस्कृतभाषया लिखत।

$1 \times 2 = 2$

(घ) कर्ताकारकस्य अथवा अधिकरणकारकस्य परिभाषां हिन्दीभाषया उदाहरणञ्च संस्कृतभाषया लिखत।

$1 \times 2 = 2$

खण्ड: - 'ड'

पाठाधारिता: बहुविकल्पीया: प्रश्नाः

14. अधोनिर्दिष्टेषु प्रश्नेषु प्रदत्तवैकल्पिकचतुर्भ्यः उत्तरेभ्यः एकं शुद्धम् उत्तरं चित्वा लिखत - $17 \times 1 = 17$

- 1) 'अन्यथेतः' इत्यस्य शब्दस्य कः सन्धिच्छेदः?
क) अन्य + थेतः
ख) अन्यथा + ईतः
ग) अन्यथा + इतः
घ) अन्यथ + एतः
- 2) 'कार्यान्न' इत्यस्मिन् शब्दे कः सन्धिः?
क) गुणसन्धिः
ख) हलसन्धिः
ग) विसर्गसन्धिः
घ) वृद्धिसन्धिः
- 3) 'त्वयि + एवम्' इत्यस्य सन्धियुक्तं पदं किम्?
क) त्वय्येवम्
ख) त्वय्येवम्
ग) त्वयेवम्
घ) त्वयियेवम्
- 4) 'स्थितः' इत्यस्मिन् शब्दे कः प्रत्ययः?
क) तः
ख) शानच्
ग) क्त
घ) मयट्
- 5) 'उपदेष्टव्यम्' इत्यस्मिन् शब्दे कः प्रत्ययः?
क) तव्यत्
ख) टव्यम्
ग) अनीयर्
घ) यत्
- 6) 'दैष्टिक + तल्' एतेषु संयोगे किं रूपं भवति?
क) देष्टिकता
ख) दैष्टिकता
ग) दैष्टिकता
घ) दष्टिकता
- 7) 'वाग्भूषणम्' इत्यस्मिन् शब्दे कः समासः?
क) बहुव्रीहिः
ख) तत्पुरुषः
ग) अव्ययीभावः
घ) कर्मधारयः
- 8) 'आत्मश्रेयसि' इत्यस्य शब्दस्य कः विग्रहः?
क) आत्म श्रेयसि
ख) आत्मा श्रेयसि

- ग) आत्मस् श्रेयसि
घ) आत्मनः श्रेयसि
- 9) 'दीर्घा ग्रीवा यस्य सः' अत्र समस्तपदम् किम्?
क) दीर्घग्रीवा
ख) दीर्घग्रीवः
ग) दीर्घग्रावः
घ) दीर्घग्रीवम्
- 10) 'अकर्मणः' इत्यस्मिन् शब्दे का विभक्तिः?
क) चतुर्थी
ख) द्वितीया
ग) षष्ठी
घ) सप्तमी
- 11) 'जगाद' इत्यस्मिन् शब्दे कः लकारः?
क) लिट् लकारः
ख) लृट् लकारः
ग) लोट् लकारः
घ) लङ् लकारः
- 12) 'विद्वान्' इत्यस्य शब्दस्य पर्यायपदं किम्?
क) प्राज्ञः
ख) कोविदः
ग) मनीषी
घ) उपर्युक्ताः सर्वे
- 13) 'धीराः' इत्यस्य शब्दस्य पर्यायपदं किम्?
क) मनुष्याः
ख) धैर्यशालिनः
ग) गहनम्
घ) संसारः
- 14) 'अशुभम्' इत्यस्य शब्दस्य विलोमपदं किम्?
क) माङ्गलिकः
ख) शुभम्
ग) दुर्लभम्
घ) कोऽपि नास्ति
- 15) 'जवीयः' इत्यस्य शब्दस्य विलोमपदं किम्?
क) अल्पज्ञः
ख) शिथिलः
ग) श्रेष्ठः
घ) बुद्धिहीनः
- 16) 'गहनं तमः' इत्यस्य शब्दस्य किं विशेष्यपदं पाठे प्रयुक्तम् ?
क) यौवनप्रभवम्
ख) फलेषु
ग) दोषजातम्
घ) दिवसेषु
- 17) 'दोषजातम्' इत्यस्य शब्दस्य किं विशेषणपदं पाठे प्रयुक्तम् ?
क) अतिमलिनम्
ख) गर्भेश्वरत्वम्
ग) गहनम्
घ) नाभिजनम्